

תשרי התשע"ד

בס"ד

השיעור מוקדש לעילוי נשמת מנחם אביצור בן יהודה אריה ז"ל
למודלים השונים של הגאולה על פי הפטרת פרשת נח
לפרשת נח (על פי שיעור של הרב משה ליכטנשטיין)

ייאוש העקרות

1. עיקרה של נבואת "רני עקרה" באה להתמודד עם הייאוש וחוסר התקווה לעתיד הנולדים במציאות של גלות ובזה היא מתמקדת. הכלי לכך הוא המטאפורה של העקרות.

ומסביר הרב ליכטנשטיין ששורש בעייתה של העקרה הוא בחוסר התקווה לעתיד. כמובן, שיש רגעים קשים מנשוא בהווה אותם חווה כל זוג הסובל מבעיות של פוריות; ברם, שורש העניין הוא בכך שאין להם תקווה לעתיד. לו היו יודעים בני הזוג שבעתיד יזכו לפרי בטן, היו הקשיים הללו נעלמים. לעומת זאת, אדם הסובל מייסורים נפשיים קשים בהווה או נאנק מכאבי תופת גופניים, אין צער פוחת בגלל תקוות העתיד. ידיעת העתיד יכולה להעניק לו כוח עמידה חזק יותר ולחשל אותו אך אין היא מעלימה או מקילה את עצם הכאב בהווה. מי שאין לו בנים חשוב כמת בהווה מפני שהוא חי כבר עכשיו בתחושה שאין לו עתיד - לא יהיה מי שישעך אותו לעת זקנתו, לא יאמרו אחריו קדיש, ובעיקר, לא יהיה לו זרע שיאריך ימים אחריו וימשיך את עולמו הקיומי ומורשתו.

אם ניקח דוגמא תנ"כית, נוכל להיזכר באברהם. בעת אשר הקב"ה מדגיש בפניו את שמירתו וברכתו בהווה, שבאה לידי ביטוי במלחמת ארבעת המלכים, הרי שתגובתו של אברהם היא "מה תתן לי ואנכי הולך עירי ובן משק ביתי הוא דמשק אליעזר". במלים אחרות, אברהם משיב לקב"ה שהבעיה שלו איננה ההווה אלא העתיד. למותר לציין, שהיות והעתיד הוא החשוב, אזי העקרה איננה יכולה ליהנות מן ההווה כל עוד אין לה עתיד.

ומעיר הרב שביב שאפשר שראשיתה של הנבואה גרם שלראשית ההפטרה קשר אל אחרית הפרשה, בה קראנו בסופה: - "ותהי שרי עקרה אין לה ולד". כידוע עקרותה של שרי אשת אברהם היא מבוא לקורות את בית

הפטרת פרשת נוח מורכבת למעשה משתי נבואות נחמה של ישעיהו - "רני עקרה" ו"עניה סערה" (שכבר מוכרות לנו משבע נבואות הנחמה שקראנו בקיץ) שסמוכות זו לזו בספר ישעיהו, שחוברו יחדיו. מדובר בשתי נבואות השונות זו מזו, שמבטאות גישות שונות לנושא הגלות והגאולה, וצירופן יחד להפטרה אחת מעניק פרספקטיבה כפולה על נושא הגאולה. לאמיתו של דבר, המנהג לצרף יחדיו את שתי ההפטרות השונות מן הקיץ כהפטרת פרשת נח הוא רק המנהג האשכנזי; מנהג עדות המזרח שומר על עצמאותה של "רני עקרה" ואינו מצרף אליה את "עניה סערה", וזאת מפני שאין הן יחידה אורגנית אחת אלא שתי נבואות שונות שנסמכו זו לזו. בשיעור השבוע נעסוק בהפטרה האשכנזית הארוכה יותר על שני מרכיביה.

הסבל בהווה וחוסר התקווה לעתיד

שתי הנבואות הללו עוסקות בהבטחה לגאולה עתידית הניתנת לעם הנמצא בעומק הגלות ושתייהן פותחות במטאפורה המתארת את מצבם של ישראל בגלות, כאשר שתי המטאפורות לקוחות מתוך רשימת האישים שחז"ל העידו עליהם שהם חשובים כמת (נדרים ס"ד:):
תניא, ארבעה חשובין כמת: עני, ומצורע, וסומא, ומי שאין לו בנים

שני גורמים שונים מונחים ביסוד צרת הגלות - הסבל בהווה וחוסר התקווה לעתיד. חשוב להדגיש שמדובר בעניינים שונים; תיתכן מציאות של סבל נורא בהווה אך ישנה תקווה לעתיד כי השיפור במצב הנוכחי מובטח, וייתכן מצב הפוך שההווה איננו קשה כשלעצמו ואין האדם או העם סובלים מסבל אקוטי כרגע, אך העתיד נראה כחסר תוחלת וללא שום אור בקצה המנהרה, ומוזה נגרם ייאוש קשה. על פי הבנה זאת אפשר לאמר ש"רני עקרה" מתיחסת לעתיד בעוד "עניה סערה" ממוקדת בהווה.

של העקרה בהווה נגרם מכך שאין לה עתיד. לכן, ברגע שהעתיד הופך להיות מוחשי, עוד בטרם הוא מגיע, כבר ההווה הופך להיות נעים ובכך הנחמה. פניית הנביא לעם להרחיב את האהל ולחזק את מיתריו יוצרת כבר עכשיו נחמה לעם הנמצא בגלות, עוד בטרם ישוב לארץ. משל למה הדבר דומה? לזוג עם בעיית פוריות שהרופא אומר להם לקנות רהיטים לחדר ילדים כי בעייתם פתירה; כבר מעכשיו, עולמם השתנה מבלי היכר, עוד הרבה לפני שהילד יוולד היות והעתיד כבר התהפך אף אם טרם התממש.

סבל העני

נבואת "ענייה סערה", לעומת זאת, מתייחסת לסבל הממוקד בהווה. בעייתו של העני היא הפוכה מזו של העקרה. לא העדר העתיד, אלא הסבל בהווה הוא המעיק עליו. ייתכן וגורלו יתהפך עליו לטובה ומצבו ישתנה וישתפר; המועקה העכשווית היא הלוחצת עליו ביום והופכת את לילותיו לגיהנום.

ומסביר הרב ליכטנשטיין שפעמים רבות, אף מצבו של העם בגלות דומה לזה של העני. ההווה קשה, אפשרויות הקיום מוגבלות, צעדיהן של ישראל מוצרים ברמה האישית והלאומית ואין להם את הרווחה שיש לשאר החברה. על אף שהגאולה העתידית תהיה מובטחת, סבל ההווה המתבטא בדיכוי, ייסורים ועריצות הגויים מכבידה וחונקת. זהו עולמה של אותה ענייה סערה, הסובלת את סבלה כשהיא נתונה למכים במציאות הנוכחית.

אף כאן, הנחמה היא נגזרת של הבעיה המטרידה את העם ולכן היא שונה מן הנחמות של הנבואה הקודמת. כשהבעיה היתה העקרות והעדר עתיד, הבטחת העתיד היתה עיקר הנחמה, אך כשמועקת הגלות ממוקדת בעוני שבהווה, אף בשורת הנחמה בהתאם ולכן ישעיהו מבטיח אבנים טובות ומרגליות

2. ישעיה מ"ד יא-יג וישעיה מ"ה א-ב:

הִנֵּה אֲנִי מְרַבֵּץ בְּפִיךָ אֲבָנֶיךָ וְיִסְדֵּיתִךָ בְּסַפִּירִים. יב וְשִׁמְתִי בְּדָכְךָ שִׁמְשֵׁיתִךָ וְיִשְׁעֶיךָ לְאֲבָנֵי אֶקֶדָח וְכָל-גְּבוּלְךָ

לְאֲבָנֵי-חֶפֶץ. יג וְכָל-בְּנֵיךָ לְמוֹדֵי ה' וְרַב שְׁלוֹם בְּנֵיךָ

א הוֹי כָּל-צִמָּא לָכוּ לְמִים וְאֲשֶׁר אֵין-לוֹ כֶּסֶף לָכוּ שְׁבְרוּ

וְאָכְלוּ וְלָכוּ שְׁבְרוּ בְּלוֹא-כֶּסֶף וּבְלוֹא מַחִיר יֵין וְחָלֵב. ב

לְמָה תִּשְׁקְלוּ-כֶּסֶף בְּלוֹא-לָחֶם וְיִגִּיעְכֶם בְּלוֹא לְשִׁבְעָה

שְׁמַעוּ שְׁמוֹעַ אֵלַי וְאָכְלוּ-טוֹב וְתִתְעַנְגוּ בְּדִשָׁן נִפְשְׁכֶם.

אם העקרון של "רני עקרה" היה "הרחיבי מקום אהלך" אזי המוטו של "ענייה סערה" היא "ואכלו טוב ותענג בדשן נפשכם".

אברהם ולסיבוכים שנסתבכו בהם חייו (נשיאת הגר; הולדת ישמעאל; שילוחו) על השלכות הרחוקות של סיבוכים אלו. באה ההפטרה ומבשרת בשורת עתיד: "רני עקרה לא ילדה... כי רבים בני שוממה מבני בעולה..."

וממשיך הרב ליכטנשטיין ומסביר שהעם בגלות משול לעקרה. קיימים מצבים רבים בהיסטוריה היהודית לדורותיה בהם ישראל בגולה אינם סובלים מייסורים או מדיכוי ואין הגויים חפצים להרגם. לעתים באה לעולם הקיום היהודי מציאות היסטורית המכונה בימינו "גלות בארצות הרווחה", וזאת הן מן הזווית הכלכלית והן מן הזווית המדינית. וכבר היו דברים מעולם. ואולם, ייאושה של העקרה הרואה עתיד לשכנותיה בעוד היא במצב של "הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי", לעולם מבטאת את הקיום היהודי של אורך הגלות. גם בתוך הרווחה, ישראל חשים שאין להם עתיד כעם וכלאום, וכי "בראותה כל עיר על תלה בנויה ועיר האלקים מושפלת עד שאול תחתיה", אזי היא כאותה אשה עזובה ועצובה רוח, המתבוננת בעיניים כלות בהצלחת אומות העולם ומרגישה שלה אין עתיד כאומה. לא הקושי בהווה, אלא הידע שאין עתיד הוא המעיק על העקרה שלא ילדה ועל ישראל בגלותם.

חז"ל משלבים את המטאפורה והמציאות בגמרא (יבמות י"ז.א), הדנה במעמדו ההלכתי של גוי שיש סיכוי שהוא מצאצאי עשרת השבטים. הגמרא קובעת (בלישנא קמא) שאין חוששים לקידושיו (דהיינו שאין סיכוי שהוא יהודי) ואין לחשוש שהוא מצאצאי הגולים היות ויש מסורת "דבנתיה דההוא דרא איצטרוי איצטרו" (בנות אותו הדור של עשרת השבטים נבקע רחמן ונעשו עקרות). במלים אחרות, היאוש שאחז בהם בעקבות גלותן וטראומת הדור הראשון של הגולים, הפך אותן לעקרות, ובכך התממש המשל והיה למציאות מחרידה!

נחמת העקרה

הנחמה שהנביא מבטיח לעם אמור לתת מענה לבעיה המטרידה אותו, ועל כן לא נופתע לגלות שפסוקי הנחמה שב"רני עקרה" מדברים על תכנון העתיד. הבשורה הנבואית איננה מסתפקת בעצם ההבטחה לבנים אלא היא משרטטת בפנינו תמונה שלמה של תכונה לקראת העתיד.

ומסביר הרב ליכטנשטיין שהציווי "הרחיבי מקום אוהלך ויריעות משכנותיך, יטו אל תחשוכי, האריכי מיתריך ויתדותיך חזקיי" איננו רק דרך ציורית לתאר את ריבוי הבנים הצפוי בעתיד אלא הוא נחמה בהווה. הסבל

6. ישעיה נ"ד ה-ח.

**ה פִּי בַעֲלִיךָ עֲשֵׂיךָ ה' צְבָאוֹת שָׁמוּ וְגֹאֲלֶךָ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל
אֱלֹהֵי כָל-הָאָרֶץ יִקְרָא .ו כִּי-כָאִשָּׁה עֲזוּבָה וְעֲצוּבַת רוּחַ
קָרְאָךָ יְהוָה וְאִשְׁתִּי נְעוּרִים פִּי תִמְאַס אִמְרוּ אֱלֹהֶיךָ .ז
בְּרָגַע קָטָן עֲזָבְתִיךָ וּבְרַחֲמִים גְּדֹלִים אֶקְבָּצְךָ .ח בְּשִׁצְף
קִצְף הַסְתַּרְתִּי פָּנַי רָגַע מִמֶּךָ וּבְחֶסֶד עוֹלָם רַחֲמֶיךָ אִמְרוּ
גֹאֲלֶךָ יְהוָה .**

הגאולה מובטחת לישראל מפני שמערכת היחסים של האישות נשמרת ולא יעלה על הדעת שאשת נעורים תמאס. אמנם, הקב"ה עזבם והם יצאו לגלות, אך יש לראות זאת כמריבת אוהבים המבטאת כעס רגעי, אך לא מאיסה בסיסית והחלטה עקרונית על עזיבה. אין הגאולה יצירה חדשה ובריאה חדשה, כפי שהוצג העניין בהפטרות בראשית, מפני שגם הגלות נתפסת בראיה של מידת האהבה כעזיבה רגעית. לכן, עם ישראל איננו אלא אשה עזובה לרגע ועצובה מפאת המריבה עם בעלה, אך אין זה אלא עזיבה קצרה של "רגע קטון" ואין הכעס אלא הכעס החולף והרועש של מריבת אוהבים, המעלה שצף קצף על פני השטח אך איננו מבטא נתק אמיתי. לאור זאת, הנביא איננו מהסס להכריז "ברגע קטן עזבתך וברחמים גדלים אקבצך. בשצף קצף הסתרתני פני רגע ממך ובחסד עולם רחמתך אמר גאלך ד'", שהרי כך היא מדתה של מידת האהבה וזו היא דרך גאולתה.

"ענייה סערה", לעומת זאת, איננה מבטאת את מידת האהבה ואין בה ביטוי למחויבותו של הדוד כלפי רעייתו לגאולה. הגאולה באה מתוך כך שהם מסכנים. העני הסובל הוא סיבת הגאולה ורחמי המקום על בריותיו הוא הכח המניע את גאולתם (ישעיה מ"ד יז):

**יז כָּל-כְּלֵי יוֹצֵר עֲלֶיךָ לֹא יִצְלַח וְכָל-לְשׁוֹן תִּקְוֶם-אֶתְךָ
לְמִשְׁפַּט תִּרְשָׁעֵי זֹאת נִחַלַת עַבְדֵי ה' וְצַדִּיקְתֶּם מֵאֵתִי
נְאֻם-ה'.**

הגאולה מתוארת כ"נחלת עבדי ד" וצדקתם מאת", ולא כחזרה לאשת נעורים.

הטוב כמותנה או כמתנת חניס

הבדלי זווית הראיה הללו באים לידי ביטוי נוסף וחשוב בתהליך הגאולה. ב"ענייה סערה", הגאולה איננה מתנת חניס לעם באשר הוא אלא מלווה בדרישה למעשים מצד

7. ישעיה נ"ד יד:

**יד בְּצַדִּיקָה תִּכְוֶנֶי רַחֲמֵי מַעֲשֶׂךָ כִּי-לֹא תִירָאִי וּמִמַּחְתָּה
פִּי לֹא-תִקְרַב אֲלֶיךָ .**

והטוב מוצג כמותנה במילוי רצון הבורא יתברך:

עם ישראל כעבד או כרעה

הבדל משמעותי נוסף בין "רני עקרה" ל"ענייה סערה" נמצא בהגדרת מערכת היחסים שבין הקב"ה לעמו בשתי הנבואות. להבהרת הענין, נעסוק בקצרה ובתמציתיות באחד הנושאים העקרוניים העובר כחוט השני לאורך התנ"ך.

שני מודלים בסיסיים מוצגים בפנינו כתבניות יסוד המאפיינות את מערכת היחסים שבין הקב"ה לעם ישראל ושניהם מופיעים בהבלטה לאורך נבואותיו של ישעיהו. הראשון מציג את האדם כעבד בפני קונו, כאשר הבורא רם ונשגב, רחוק מן האדם וגבוה מעליו שהרי "כי גבהו שמים מארץ, כן גבהו דרכי מדרככם ומחשבותי ממחשבותיכם". במלה אחת, הקב"ה הוא הא-ל-הטרנסנדנטלי, וזיקתו לאדם היא זיקת האדון לעבד והיוצר ליצור. בהפטרות לך-לך נקרא:

3. ישעיה מ"א ח-ט

**ח וְאַתָּה יִשְׂרָאֵל עַבְדִּי יַעֲקֹב אֲשֶׁר בְּחַרְתִּיךָ זָרַע אֲבֹרְהָם
אֱהָבִי .ט אֲשֶׁר הִחַזְקְתִּיךָ מִקְצוֹת הָאָרֶץ וּמֵאֲצִילֶיךָ
קָרְאִיתִךָ וְאִמְרוּ לְךָ עַבְדֵי-אֶתָּה בְּחַרְתִּיךָ וְלֹא מֵאִסְתִּיךָ .**

הגדרה זו תחזור על עצמה פעמים רבות, בסדרת הפרקים שמהם לקוחות ההפטרות הללו. הביטוי המובהק ביותר לכך נמצא בפסוק הקובע

4. ישעיה מ"ד, כא:

**כא זָכֹר-אֱלֹהֵי יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל כִּי עַבְדֵי-אֶתָּה יִצְרַתִּיךָ עַבְדֵי-
לִי אֶתָּה יִשְׂרָאֵל לֹא תִנְשָׁנִי.**

מן הזווית הזאת, האדם מחויב לבורא ולעול מלכותו, אמור לשמוע את מצוותיו ולמלא את המשימות המוטלות עליו.

במקביל, מתקיימת מערכת יחסים אחרת של קרבה ואינטימיות, בה הקב"ה קרוב ליצירה ונגלה אליה בפנים שוחקות. ביטויה המובהק של מציאות זאת בתנ"ך היא במגילת שיר השירים, אך גם בישעיהו היא מופיעה בצורה משמעותית. מפסוקי ההפטרות של שבע דנחמתא ניתן לצטט כנציגה מובהקת לגישה הזאת את הפסוק:

5. הפטרות שוש אשיש

**"שוש אשיש בד' תגל נפשי באלקי... כחתן יכהן פאר
וככלה תעדה כליה... וכמשוש חתן על כלה ישיש עליך
אלקיך".**

מזווית זאת, שמירת המצוות היא ביטוי לקרבה ולרצון למלא את רצון הדוד כאהובה הפועלת למצוא חן בעיני אהוב לבה ולא כעבד הממלא אחר פקודות אדונו.

ישראל כאשה עזובה או כעני מסכן

שתי הזוויות השונות הללו באות לידי ביטוי בהפטרות שלנו, כשהפרספקטיבה האינטימית והקרובה של האישות היא זו המופיעה ב"רני עקרה"

"שמעו שמוע אלי ואכלו טוב, ותתענג בדשן נפשכם. הטו אזנכם ולכו אלי, שמעו ותחי נפשכם ואכרתה לכם ברית עולם, חסדי דוד הנאמנים".

גאולת "רני עקרה" נעדרת את כל התביעות והאתגרים הללו. היא הבטחה ללא תנאי כמתנת בעל המיטיב עם אשתו. האשה העזובה ועצובת רוח נגאלת מעצם העובדה שבעלה איננו מעוניין שתהיה עצובה ומכוח אהבתו וזיקתו אליה ולא מפאת החמלה על המסכן או הציפייה למילוי משימות והשגת יעדים. עצם הקשר שביניהם היא סיבה מספקת לגאולתה.

יכולות או אישיות

מסביר הרב ליכטנשטיין שגדלות האדם וההכרה בכוחותיו היצירתיים קשורה באופן פרדוקסאלי למידת היראה ולעמידתו של האדם כנגד הקב"ה כבורא ויוצר, במידה שאינה מחוייבת מן הפרספקטיבה של מידת האהבה. האדם מרוחק וחש ברוממות ונשגבות הקב"ה ועל כן איננו קרב אליו. אך עצם הגדרתו של האדם כעבד הנכון לשרת את אדונו ולקבל על עצמו משימות מניחה שבכוחו למלא אותם. משמעות קיומו בעולם הזה הוא לשם כך, ובזה זכות קיומו, ועל כן מילוי המשימות היא כה מרכזית להווייתו.

מודל הרעיה והדוד, לעומת זאת, איננו מניח כוחות יצירתיים ברעיה ואין באים אליה בדרישות ואתגרים; מערכת היחסים מושתתת על קשר קיומי והוא נובע מכוח אישיותה ואופיה ואיננו מבוסס על יכולותיה.

(לדוגמא: טבח או טבחית המנסים להתקבל למקום עבודה במסעדה נדרשים להוכיח את יכולתם הקולינארית, שהרי אם לא כן אין לבעל המסעדה צורך בהם, ואילו בעל ואשה אינם בוחנים זה את זה במטבח טרם החתונה שהרי לא על תפקודם במשק הבית מבוססים היחסים ביניהם).

לכן, ב"עניה סערה", יש דרישות לשם כינון הגאולה, אך כשהגאולה מגיעה היא מתוארת כבאה בזכות מעשיהם של ישראל וכנחלתם: "זאת נחלת עבדי ד' וצדקתם מאתי נאם ד' ". הנחלה ניתנת לאדם בזכות ואין היא מתנת חינם, ונחלת העבד ניתנת לו על שם מעשיו והשקעתו. הגאולה ב"עניה סערה" היא נחלתם של ישראל ושכרם על צדקתם.

כל זה חסר ב"רני עקרה" שאין בה גאולה אלא בזיקה ליחסים שבין הבעל לאשה. בזאת, היא מזכירה לנו הפטרה אחרת מישעיהו (לפרשת עקב), בה מוצגת הגאולה כביטוי למערכת יחסים, אך לא של בעל לאשה אלא כהורה לילד: "התשכח אשה עולה מרחם בן בטנה, גם אלה תשכחנה ואנכי לא אשכחך".

אונברסליות או אינטימיות

מן הראוי לשים לב לנקודה נוספת בהקשר זה והיא שב"עניה סערה" הגאולה מוצגת כמצילה את ישראל מיד הגוים המאיימים עליהם, ואילו ב"רני עקרה", הגוים אינם מופיעים כלל. כמדומה, שאף משתנה זה קשור בנקודה הקודמת: העמידה של האדם לפני ד' כעבד לפני קונו היא מציאות אוניברסלית, ביסודו של דבר, ואילו המציאות של דוד ורעיה איננה בהכרח אוניברסלית אלא מיוחדת לעמו בלבד. לכן, בנבואה העוסקת בחוויה האוניברסלית, יש מקום לבחון את הזיקה שבין ישראל לאומות, ולהדגיש את עמידת ישראל בציונים של הקב"ה. לאור זאת, הנביא מכריז (ישעיה נ"ד יז)

יז כל-כלי יוצר עליך לא יצלח וכל-לשון תקום-אתך למשפט תרשיעי זאת נחלת עבדי ה' וצדקתם מאתי נאם-ה'

כמו כן, הנביא ידגיש

8. ישעיה נ"ה ד-ה:

ד הן עד לאומים נתתיו נגיד ומצנה לאמים. ה הן גוי לא-תדע תקרא וגוי לא-ינדעון אליך ירוצו למען ה' אלהיך ולקדוש ישראל פי פארך.

מאידך, ב"רני עקרה", שהיא נבואה המבוססת על האינטימיות שבין הקב"ה לעמו, לא נמצא שום התייחסות לאומות היות והם לגמרי מחוץ לתמונה מבחינת הפרספקטיבה של נבואה זו.

הזיקה בין הפרשה להפטרה

לאור הניתוח שהצגנו עד עתה, מן הראוי לבחון את הזיקה שבין הפרשה להפטרה. הקשר הפשוט והמידי הוא, כמובן, הפסוק המזכיר את ספור המבול והברית שבעקבותיו

9. ישעיה נ"ד ט:

"כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי מעבר מי נח עוד על הארץ כן נשבעתי מקצף עליך ומגער בד".

מי-נח הם ודאי מי המבול. והלוא לנח ולמבול מוקדש כל חלקה הראשון של פרשתנו. אבל הצירוף הלשוני הזה "מי-נח", מעורר תמיהה גדולה וכבר תמהו

10. בספר הזוהר (ויקרא יד ע"ב):

"רבי יוסי אמר: 'כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי...'האי קרא קשיא: כתיב 'ומי המבול היו על הארץ וכתוב' ולא יכרת כל בשר עוד ממי המבול', מי המבול כתיב ולא מי נח, והכא כתיב כי מי נח זאת לי".

ובמענה לכך באים שם דברים נרחבים שעניינם: הקב"ה רוצה בקיומו של עולם אשר על כן מצוין משה רבנו לשבח על שמסר נפשו על קיומו של העם ומנע את

כיושב על כסא דין ומלכות ואילו מאותה נקודה ואילך הוא עובר מכסא דין לכסא רחמים. המעבר הזה קשור בקשר הדוק לדמותו של נח ובכך שגאולתו נעשתה מאהבת המקום לבריותיו, וכפי שאנו מכריזים שם

11. תפילת זכרונות בראש השנה:

"וּגַם אֵת נַח בְּאַהֲבָה זָכַרְתָּ וּתְפַקְדָּהוּ בְּדַבַּר יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים בְּהִבְיֵאֵךְ אֶת מִי הַמַּבּוּל לְשַׁחַת כָּל בֶּשֶׁר מִפְּנֵי רוּעַ מַעֲלָלֵיהֶם. עַל כֵּן זָכְרוּנוּ בֹא לִפְנֵיךְ ד' אֱלֹקֵינוּ לְהַרְבּוֹת זְרַעוֹ כַּעֲפֹרֹת תַּבַּל, וְצִאֲצִאוּ כַּחֹל הַיָּם."

כלומר, פקידתו של נח מוגדרת כפועלה של מידת האהבה וכתוצאה של דבר ישועה ורחמים, ועיקר ענינה היא קיום האנושות והצלת העולם. ביטוי חריף יותר לתפיסה זאת

מופיע

12. במדרש רבה לסוף פרשת בראשית (פרק כ"ח, סעי'

ט):

אמר ר' אבא בר כהנא כי נחמתי כי עשיתים ונח מצא חן, אתמהא, אלא אפי' נח שנשתייר מהם לא שהיה כדאי אלא שמצא חן.

ברית מי נח

תפיסת המדרש בענין נח תואמת להפליא את תפיסת "רני עקרה" בענין הגאולה. בהפטרה, העם איננו נגאל בזכות מעשיו אלא מפני מערכת היחסים האישית שבין ישראל למקום, דהיינו הגאולה היא מפני שישראל מוצאים חן בעיני המקום, וכך היא קביעת המדרש ביחס לנח. לכן, אזכורם של מי נח בהפטרות "רני עקרה" היא מכוונת ביותר.

עקרון מי נח הוא העומד בסוד הגאולה, שלה מפני שהעקרון הנקבע על ידו הוא שלעולם לא יהיה חרבן טוטלי נוסף, וזאת מפני שהתחדש על ידי מי נח מהלך של גאולה שאין בה מצדקת האדם. לו הגאולה היתה רק בזכות מעשה האדם וגורל העולם היה נתון בידי זכותה או חובתה של האנושות, לא ניתן היה להבטיח שלא יהיה עוד מבול, שהרי יש לאדם בחירה חופשית ומי יערב לנו שלא יסטה שוב מן הדרך. ואולם, החלטתו של הקב"ה שלא להשמיד עולם ומלואו - ואף בזמן שהוא הביא את מי המבול לשחת כל בשר מפני רע מעלליהם, לקיים את נח ולהרבות זרעו כעפרות תבל; פירושו של דבר רצון לקיים עולם באשר הוא, ואף שלא בזכות.

לאור זאת, מגייס הנביא את ברית מי נח להבטחת הגאולה, שהרי אם רצונו של מקום לקיים עולם ולגאול את האדם אף ללא זכויות, ורצון זה הוא המתבטא בברית מי נח, אזי עקרון זה משמש אף ביחס לזיקתם של ישראל למקום, והם יכולים להיות סמוכים ובטוחים שיגאלו ע"י הקב"ה שחפץ בהם כבאשת נעורים.

כילויים של ישראל ולעומתו בא תיאור תגובתו של נח על "בשורת" המבול הצפוי:

"כתוב: 'ויאמר א-להים לנח קץ כל בשר בא לפני', אמר ליה נח: ולי מה את עביד? א"ל: 'והקמותי את בריתי אתך'... עשה לך תיבת עצי גפר', ולא בעי רחמי על עלמא ונחיתו מיא ואובידו בני עלמא. ובגין כן מי נח כתוב. מי נח ודאי דביה הוּו תליין דלא בעי רחמי על עלמא."

כלומר על פי הזוהר, העובדה שנח לא ביקש רחמים על דורו ועל עולמו היא שזוקפת את המבול לחובתו. צדיק תמים היה, אבל לא עמד במבחן הנאמנות לדור, כדרך שעמד בו רבנו משה (תפקיד שאמור היה נח למלא וכנראה לא עמד בו).

ואומר הרב שביב שדבר זה הוא לקח לדורות. מתוך הפרשה נראה כאילו גזירת כלייה שנגזרה על העולם כבר אי אפשר לשנותה. ורומזת ההפטרה לכך שמפתח יש ביד צדיק הדור לבטלה. ובאמת דברים קל וחומר: אם לאחר המבול הביאו מעשיו של נח לכריתת ברית שהבטיחה שלעולם כבר לא יישנה מבול, ודאי שהיה בכח תפילתו לעכב, אם לא לבטל, את הגזירה.

ואולי יש בכך גם רמיזה לגבי הנושא עליו מדבר הנביא - הגאולה העתידה. לא זו בלבד שהיא עתידה וצפויה ובשורות רבות בכנפיה, אלא עוד מוסיף הנביא הבטחה: "אשר נשבעתי מעבר מי נח עוד על הארץ כן נשבעתי מקצף עליו ומגער בד". כלומר, לאחר גאולה זאת כבר מובטחים הם ששוב לא תבוא גלות, כדרך שהובטחו נח ובניו ששוב לא יבוא מבול לעולם. מעתה, כדרך שמזכירים את נח לגנאי על שלא פעל למניעת המבול הצפוי, כך מסותרת כאן גערה סמויה על שאין מונעים את הגלות הצפויה, שהרי מניעת גלות זו אפשרית וההבטחה העתידה מוכיחה.

ברם, מדגיש הרב ליכטנשטיין, שאין ההפטרה נקראת רק בגלל פסוק בודד היוצר קשר מקרי בין המבול לנבואת הנחמה אלא הקשר בין שני העניינים הוא מהותי ומערכת, והוא מפעם לכל אורך הנבואה. על מנת לעמוד על כך, עלינו להתבונן בנקודה מרכזית בסיפור המבול והוא העובדה שנח (והעולם) ניצלו לא בזכות צדקתו של נח אלא בגלל רחמי המקום ואהבתו לאדם. קביעה זו אמנם מחייבת דיון נרחב בדמותו של נח, דיון שלא נוכל לעשות כאן, אך נסתפק בהצבעה על כך שזו היא התפיסה הבוקעת ועולה מכמה מקורות בחז"ל, ובראשם תפילת מלכויות זכרונות ושופרות. כידוע, נח מוזכר שם במקום מרכזי; הוא ניצב בדיוק בנקודת המחצית של התפילה, ומשמש כמנוף המסיט את הפניה לקב"ה ממידת הדין למידת הרחמים. עד להזכרתו, הקב"ה מופיע בתפילה

מוקד הגאולה

התאמה נוספת שבין פרשת נח להפטרה היא ביחס למוקד הגאולה. אחד ההבדלים הבולטים במעבר שבין פרשת בראשית לפרשת נח הוא בכך שעולם הבריאה המתואר בבראשית הוא עולם המוגדר כ"תולדות השמים והארץ" והאדם משובץ בו במכלול של עולם הטבע. לעומת זאת, העולם המתחדש המתואר ע"י התורה בעקבות המבול (ואשר קיימת הקבלה רבה בינו לתיאור הבריאה שבפרשת בראשית) נתון כל כולו בסימן יחסיו של הקב"ה עם האדם ואין בו שום אזכור של הטבע.

אף בספר ישעיהו, ישנן תיאורי גאולה המתארים את הטבע כמתחדש, משתפר ונגאל, אך ב"רני עקרה", אין לכך זכר. כל חזון הגאולה הוא במישור יחסיו של הקב"ה עם ישראל, ואין הטבע משתתף בכך כלל.

13. באגדה מפורסמת, המספרת על ר' אלעזר בן דורדיא שקנה עולמו בשעה אחת, העמידו חז"ל על הפער שבין גאולת האדם לעומת גאולת הטבע, תוך כדי ציטוט פסוק מהפטרנו:

הלך וישב בין שני הרים וגבעות, אמר הרים וגבעות בקשו עלי רחמים, אמרו לו עד שאנו מבקשים עליך נבקש על עצמנו, שנאמר: "כי ההרים ימושו והגבעות תמוטינה".

משמעות אמירתם של ההרים והגבעות (וכן השמים והארץ, החמה והלבנה, המוזכרים שם בהמשך) הוא שהאדם יכול להיגאל מבלי שום תלות בטבע, ודבר זה מוכיחים חז"ל מתוך הפסוק בהפטרנו הצמוד לאזכורם של מי נח. כשם שבזמנו של נח נוצר מודל של גאולת האדם ללא גאולת העולם, כך מציע ישעיהו מודל של גאולת ישראל שאיננה גאולה קוסמית. לשם כך הוא מגייס את בריתו של נח, ואף כאן נדמה שגאולת האדם ללא הטבע איננה מנותקת מכך שהגאולה איננה בזכות תשובה ומעשים טובים אלא ממציאית החן בעיני הקב"ה, ועל כן אין בכוחו לרומם את היקום ולגואלו. האדם והעם המוצאים חן בעיני המקום נגאלים, ואילו העולם ימתין לעת אשר האדם יתקן את עצמו והעולם, ואזי יגאל היקום כולו.